

# Territorialitás, régiók, szubszidiaritás

**A hazai területfejlesztés rendszer-változás utáni története illúziókban gazdag, de kudarcos folyamat. Ebben az írásban nem elsősorban a végeredmény – rendszereken, kormányzaton átívelő – okait részletezem, nem felelőseit kutatom, hanem néhány nagyon általános, elméleti tartalmát és remélt gyakorlati hasznait egyaránt érintő fogalomra fűzve igyekszem röviden összefoglalni a személyesen is átélt történésekhez kapcsolódó gondolataimat.**

Ez a tanulmány az ukrainai orosz agresszió tragikus napjaiban íródott, de nem politológiai írás. Az emberáldozatok, az anyagi károk elfogadhatatlan és elviselhetetlen tényei mögött azonban ott vannak az írásban visszatérően említésre kerülő elméleti fogalmak is.

## **Osztott és felosztott tér, territorialitás**

A *territorialitás* (a „saját” tér kijelölése és védelme) az élővilágnak s így az emberi társadalomnak is alapvető – konfliktusos, állandó mozgásban lévő – szerveződési kerete, kiterjedési korlátokkal nem rendelkező létfeltételi mechanizmus. A társadalomban a nagyobb területek részekre osztása (dezaggregáció) vagy épp a kisebbeket egyetlen egységbe forrasztása (aggregáció) azonban messze túllép az élővilág átfogó jegyén, megszűnik „természeti” törvényként funkcionálni s immanensen társadalmi, hatalmi, politikai, jogi, történelmi tartalmakkal töltődik fel, a társadalmi térfoglalás emberek (alattvalók, kultúrák) és hasznosítható erőforrások birtokbavételét jelenti. Ez a tartalom az, ami lényegében semmissé tesz minden olyan közelítést, ami a társadalmi térfelosztások alapjául, indokaként bármifajta természetföldrajzi jegyet vagy alapvető ösztönöket *elsődleges* kritériumként, netán determinációként állít (Keményfi 2006, Probáld 2016).

Bármilyen térszemlélet, lépték, tartalom mentén értelmezzük a teret, mint alapvető filozófiai kategóriát, megkerülhetetlen kettősségként ott találjuk benne annak egyidejű *folytonosságát* és *osztottságát* (Nemes Nagy 2009). A társadalmi térre szűkítve a közelítést e kettősség a társadalmi aktivitás, irányítási beavatkozás visszatérő következményeként kiegészül a *térfelosztás* problémakörével.

A térfelosztáshoz kapcsolódóan a politikai földrajzban leginkább az *országhatárok* a vizsgálat tárgyai. Európa legújabbkori történetében, a korábbi merev megosztottság után a *határok* nagy többsége „légiesült”, megnyílt. A rajtuk való áthaladás, átáramlás könnyítése a polgárok, a gazdaság mindennapjain elerő, egyik legértékesebb társadalmi-politikai „innováció” kontinensünkön. (Ez a nyitás bizonyos értelemben nem valódi újdonság, hanem sok keserű tapasztalat birtokában és a korábbi, nem korlátlan határmentesség valószínűsíthető társadalmi és gazdasági hasznok reményében lezajlott „életrekeltése”.)

A részterületek – például a közigazgatás vagy a területfejlesztés – esetében már a nemzeti szint alatti léptékek, köztük a *mezoterek* ügyei kerülnek előtérbe (Nemes Nagy 2016). A folytonosság és osztottság együttlétezése azonban elméletileg megkérdőjelezi a térfelosztások szokásos, optimalizációt hirdető határhuzogató módszereit: minden lehatárolás tökéletlen, vitatható, bármilyen „tudományos” tekintélyt és módszert állítunk is egy-egy átalakítás mögé. (Pálné 2016 lényegében ugyanezt a tételt erősíti azzal, amikor a hazai közigazgatás „racionális” térszerkezetét a „fából vaskariká” metaforával illeti.) A területi közigazgatásban a lehatárolások visszatérő módosítása az irányítási (rész)rendszer alapvető létmódjának, az önigazoló aktivitás életben tartásának része, a politikában bizonyos esetekben jól célzott beavatkozásként (lásd például a választási körzetek „gerrymanderizálását”), máskor valós okok híján avult szimbolikus töltettel megerősítve végrehajtva (lásd a hazai kistérség-járás névcserét).

A társadalmi tartalommal való feltöltöttség a *régió és a táj* fogalmának határozott megkülönböztetését is magával hozza, (még ha a táj fogal-

mát briliáns, geográfusi képzettséggel is felvértezett társadalomkutatók is felidézik, dominánsan társadalmi tartalmak térbeli kereteként is használható fogalomként, finom distinkciókat ugyan megtéve az értelmezésben – Keményfi 2002). Természetesen mind a táj, mind a régió nagyon általános, sok jelentésben használható tércategória (lásd például a „testtáj” vagy „anatómiai régió” fogalmakat az orvoslásban), de a természeti illetve társadalmi karakter elsődlegessége a területi kutatásokban mindenképp elkülönülő használatukat erősíti. A táj fogalma összetett jelentéssel – a legvégletesebben művivé formált terek felélesztése kapcsán – rögzülten a nagyvárosi „tájépítészeti” fogalmaként maradt fenn mindmáig a szakmai közbeszédben és településrendezési gyakorlatban, akár e tevékenység „modern” vagy épp „posztmodern” tartalmaira tekintünk is.

Ma már a territorialitás fogalma kapcsán semmiképp sem szabad megfélekednünk arról sem, hogy a legutóbbi évtizedekben a társadalom egyre szélesedő csoportjai számára, globális méretekben új „teret” hozott létre az információs-kommunikációs robbanás, az „online-világ” létrejötte. A személyes kohézió is jórészt a virtuális térbe költözött. E folyamat a maga térformáló erejével a territorialitás (a térfelosztás, a határok) uralta társadalmi teret sok tekintetben hálózati térére formálta át.

### „A régiók Európája” és a makrorégiók

Az Európai Unió (és elődszervezetei) a társadalomszerveződés és a társadalomirányítás szintjei között új viszonyok, arányok létrejöttét vagy legalábbis ennek *esélyét* teremtette meg. A nemzeti hatáskörök egy részének közösségi szintre való átemelése elméletileg egy kitaruló cselekvési pályát nyitott a nemzeti szint alatti téregységek társadalom- és gazdaságirányítási, önkormányzati és önszerveződési lehetőségeinek. Az Európai Unióban e térméretben bukkant fel szinte „új” fogalomként és intézményként, a *régió*, a határnyitásokhoz hasonló – bár azért jóval kisebb súlyú – várakozásokkal telítve, elsősorban a 20. század utolsó évtizedében és a Millenium körül (a maastrichti szerződésben a „Régiók Bizottsága” önálló közösségi intézményként jelent meg).

Más alapvető társadalomszerveződési és irányítási tartalmak (decentralizáció, demokratizálódás) helyébe azonban nagyon gyorsan egy

leszűkített területfejlesztési (regionális politikai) tartalom tolódott a régió központi értelmezésébe. A területfejlesztési mozgástéren belüli szerepben is hordozott azonban elvi jelentőségű tartalmi változást ez a tércategória. A régiók emblematikus szereplőivé váltak az európai fejlesztéspolitikai fordulatnak: „leváltva” a téri, térbeli szempontozó képest domináns ágazati szemléletű fejlesztéspolitikai hangsúlyt. Különösen a keleti bővítés után azonban további szerepszőkülés tanúi lehettünk. A régiók fő „feladata” a forrásszerzés, amihez képest másodlagossá degradálódott a forrásallokáció módja, a centralizált fejlesztési iránykijelölés nagyon sok helyütt elfogadottá vált, lényegében eltüntetve a témakörben alapvető jelentőségű szubszidiaritási szempontot is (lásd később).

A régió problematika mára – vitákkal kísértén – európai léptékben visszaszorult, még ha a közösségi kohéziós cél jótékony ernyője így-úgy védi is. Nyomaira leginkább még a társadalmi dimenzióra érzékenyebb területi kutatói érdeklődési körben vagy épp a regionális intézményrendszer (ahol kiépült és megmaradt) működésében érdekeltek megnyilvánulásai közt találunk rá. A régió-probléma háttérbe szorult olyan „mainstream-témákhoz” képest is, mint a globalizáció vagy épp a hálózatosodás, a térbeli áramlások szempontja (Paasi-Metger 2016), igaz az ezek kiváltotta kényszerek és az általuk kínált új működési mód a regionális politika érdemi kompetenciájú szereplőinek új lehetőségeket is kínáltak (Elcock 2003). Az EU regionális politikája mára határozottan város-központúvá vált, reagálva a közösség világméretű versenyképességi gondjaira, a tudásigényes gazdaság urbánus közegekbe vonzódásának objektív eredőjeként zajló telephelyválasztási fordulatra, s a mindezzel egyidejű sajátosságra, hogy a fejlettebb országok társadalmi feszültségei ugyancsak egyre határozottabban „városi” jelenségekké változtak. Kelet-Közép-Európában ugyanakkor a területi polarizáció alapvető dimenziójaként ma is a periférikus, rurális terek leszakadása a jellemző, a dinamikus városi tereken kívüli nagyobb, tagoltabb, de a gazdaságot egységbe fogó téregységekben való gondolkodás és cselekvés elszalasztott lehetőségé („Füstbe ment tervvé”) korszakosult.

A régióhoz kötött általános értéktartalmakat, közte a területi decentralizációt tévedés lenne idealizálni s a mezotereket kizárólagos hatókörű szereplőként bemutatni a tagolt társadalmi relációk oldásában, a nagy erejű, hálózatos működésű szereplők által mozgató, tagoló piaci viszonyok ellensúlyozásában. De ugyanígy aligha kérdőjelezhető meg mindennek kohézió-erősítő és gazdasági hatékonyságnövelő értéktartalma, fontos elemeként a helyi, térségi innovativitás, kezdeményező-készség fenntartásával, orientáció-sével. (A kilencvenes évek „innováció-orientált”, a helyi tradíciókra, készségekre és közösségekre építő területfejlesztési politikája elsősorban a fejlettebb tagállamokban eresztett gyökeret.) A kelet-közép-európai országokban „stratégiai partnernek” nem tekintett perifériák a mai támogatásszerző-támogatásbefogadó pályán továbbra is csak jórészt a területi polarizáció negatív sarkpontjaiként funkcionálhatnak, az erősebben központosított rendszerekben legfeljebb a választások során kivásárolható szavatszervezési tereké váltak a regnáló hatalom számára.

Az egyes országokon belüli téregységek fejlesztési szerepe kapcsán érdemes még ide hozni Európában a viszonylag könnyűnek látszó lehatárolással, markáns természetföldrajzi szemlélettel létrehozható *makrorégiók* kérdéskörét, nevezetesen a kárpát-medencei relációkat.

Bár a nagyobb térségeket, több országot is érintő makrorégiók együttes fejlesztésében rejlő lehetőségek gondolata különböző tudományos elemzésekben, közösségi dokumentumokban is minduntalan visszatér, azonban ezeknek komoly intézményesülése nincs napirenden, e célhoz, térségi keretekhez érdemi dedikált fejlesztési többletforrások nincsenek (Nemes Nagy – Szabó 2016, 26-30.). E térségek együttes fejlesztési folyamata az érintett országok, régiók saját eszközeinek koordinált felhasználásának elvi ösztönzéséig jut el legfeljebb. Azt is tisztán kell látni, hogy ma a Kárpát-medence önállóan nevesítetten egyetlen közösségi makroregionális felosztásban sem szerepel, meg sem közelítve a magyar politikai közbeszédben – közismert történelmi gyökerekkel – elfoglalt szerepét. A térség legfeljebb olyan, csak részben átfedő térbeli keret kapcsán kerül szóba, mint például az ún. Duna-stratégia (Hardi 2012). A Kárpát-medence erősödő nagy-

térségi kohézióját elsődlegesen a piaci folyamatok, a szabadabb térbeli áramlások vezérlik, amihez európai fejlesztéspolitikai eszközökkel megtámogatottan hosszabb ideje lényegében egy momentum kapcsolódik érzékelhető súllyal: a határmenti, a határokon átnyúló fejlesztések támogatott célja (Eurorégiók, EGTC-k – utóbbiakról friss áttekintésként lásd Svenson-Ocskay ed. 2016).

Míg a térség országait a történelmi múlt mindmáig inkább megosztja, aktuális célok és folyamatok sokasága hasonlóvá is teszi (fejlettségi tekintetben ez a térség tipikus „konvergencia-klub” a világméretű jövedelemeloszlásokban). Mindez annak dacára van így, hogy a térségben érintett országok területfejlesztési, regionális politikai folyamatai – benne a térélosztási alternatívák eldöntése – egyértelműen nemzeti kompetenciájuk, „belügyek”. A közös, kooperatív fejlődési út lehetősége – optimista forgatókönyvként – már közvetlenül az EU-hoz való csatlakozás után is azonnal megfogalmazódott a témakör hazai szakirodalmában is (Horváth 2006). Regionálisan konvergenciát hozó momentum a felzárkózási törekvés a kontinens fejlettebb térségeihez, a szocialista időszakból örökölt, felhalmozott hiányok és feszültségek oldása, az EU-csatlakozás nyomán hasonló intézményekkel kibővült irányítási rendszer, a közösségen belüli egyöntetű támogatotti pozíció. Közös, bár ez esetben kritikus vonás Kelet-Közép-Európában a több milliós nagyságrendű, nyugatra tartó munkavállalási célú kivándorlás is. Mindez azzal is jár, hogy a fentiekben általánosan és a magyarországi viszonyokra fókuszálva elemzett területpolitikai kérdéskör mindenütt aktuális ma is. Lényegében azonos térszerkezeti vonás a fővárosi térségek kiemelkedő relatív fejlettsége az országok más területeihez képest.

A makroregionális kohézió ellen hat a magyar szemmel elsődleges szempontként kezelt etnikai dimenzió érzékenysége és a nemzetállami bővületben élő partner országok ellenállása, amit a hazai geográfia vezető kutatói is súlyos realitásnak fogadnak el (Kocsis 2013). Európai léptékben – számos nyugat- és dél-európai ország hasonló tartalmú érintettsége okán – lényegében nincs fogadókészség az etnikai tartalomnak a mai megoldásokon túli (Belgium, Nagy-Britannia,

Spanyolország) kiemelt megjelenítésére a térszerveződésben. A mai magyarországi irányítási filozófia mintát lényegében ugyancsak a centralizáló, politikai irányzatnak ad. Ebből következően, megítélésem szerint a határon túli magyar közösségek fenntartandó támogatásán, a velük való szolidaritáson túlmenően esélytelen minden a regionális fejlesztési szintre kiterjesztett, etnikai alapú térszerveződési megoldás erőltetése. E térméreteken a még nemzetiségileg legkompaktabb Székelyföld vagy a Vajdaság magyar lakta szűk zónája is csak nagyobb, heterogén nemzetiségi összetételű „régiónok” – Erdély és a teljes Vajdaság – részeként kaphat kiküzdhető többletesélyt a gazdasági nekilendülésre és autonómiára. Szlovákia, Kárpátalja határ menti, magyar lakta zónái, vagy épp a mozaikos Partium minden esz-közzel támogatandók a magyar tradíciók, a nemzetiségi alapjogok fenntartásában, de igazi, bár nem automatikus esélyük a felzárkózásra egyedül a határoktól mentes, szabad európai térszerveződés kereteiben van.

### Hierarchia szubsziaritás nélkül

A különböző céllal létrejövő/létrehozott országokon belüli téregységek nem üres terek. Kitöltik őket a társadalmi mozgások, a lakossági és gazdasági térpályák s számos hierarchikusan szerveződő intézmény (jellemzően ilyenek az állami erőszakszervezetek) és más társadalmi és gazdasági szereplők (ezek közé tartoztak a szocialista időszakban a több telephelyes nagyvállalatok, ma pedig a multinacionális gazdasági konglomerátumok, kereskedelmi, pénzügyi hálózatok).

Az első pillantásra inkább mozaikosnak, mint hierarchikusnak látszó *tulajdoni* determinációk működési mechanizmusaiban az állami, a közösségi (önkormányzati), a magán- és egyéni tulajdonosi hatáskörökben és illetékességben is ott van a hierarchikus szerveződés sémája, a döntési kompetenciákat és a felhasználható erőforrásokat elosztó függés. Ez az intézményi, vállalati szférában merev, de oldható. Ennek volt példája hazánkban az 1968-ban elindított „gazdaság-irányítási reform” (a „modern” területfejlesztés hazai kezdetei is ehhez az időszakhoz köthetők), amelyet azonban a rendszerváltozásig lényegében megfojtott a nagypolitikai (szovjet) meghatározottság.

Ha a téregységek „hierarchiáira” gondolunk ott formálisan általában nincs meg az egyes szintek közvetlen alá-fölé rendelése, legfeljebb az objektív helyzet hoz létre hierarchikus működési módot (egy városkörnyéki falu általában nincs a helyi központnak formálisan, jogilag közvetlenül alárendelve, „csak” eszközei, esélyei csekélyek, egészen a városhoz csatolás, mindenfajta önállóság veszélyével együtt járó, jól ismert momentumával).

A hierarchikus működési mód merevségét oldani szándékozó fordulat a 20. század első harmadában a katolikus egyházban indult el, amit aztán elsődlegesen a kereszténydemokrata politikai erők nagy súlyának hatására az EU megalakulását követően az integrációban is megjelenő szubsziaritás gondolat vitt tágabb körbe, ezen belül a regionális politikába, az egyes tagországokban eltérő erővel és hangsúllyal.

A hierarchia oldása a területi szintek kompetenciáiban „legkönnyebben” a föderális berendezkedésű országokban haladt előre, alkotmányos és más jogi eszközökkel megerősítve (Németország, Ausztria). A regionális hatáskörök bővülésével megjelent a szubsziaritási gondolat a regionalizált országokban is (Olaszország, Spanyolország). A dominánsan egyközpontú városhálózat vagy épp az elaprózott településhálózat azonban másutt inkább a döntési hierarchiák fenntartását erősíti.

A hierarchiát, a központosítást oldó fordulat a hazai területi irányítási rendszerben idehaza mindaddig esélytelen amíg nem párosul vele a régió-gondolat eredeti, átfogóbb társadalompolitikai tartalma, a demokratizálódás, a decentralizáció, a valódi szubsziaritás érzékelhető, intézményesített, nemcsak jelszavakban fel-felbukkanó jelenléte, természetesen a térségi szereplők felelősségvállalási kötelezettségeinek egyidejű erősítésével. Addig legfeljebb a statisztikai célú NUTS rendszer elemeiként, tematikus térképek alapegységeiként emlegetzethet az egykor felvetett nagy ívű társadalompolitikai célokra, szerepekre.

A középszintű téregységek és a települések kompetenciáival kapcsolatos várakozásokat követően a rendszerváltozást követő transzformációs átalakulás, a gazdasági fejlettségi, jövedelmi, foglalkoztatottsági viszonyok megugró területi egyenlőtlenségei táplálták.

A rendszerváltozás – történelmi súlyú, átfogó hatásain belül – területi szempontból a szocialista időszak sajátos, *a szabadsághiányban és a szegénységben megnyilvánuló „lefelé nivelláltsága”* helyébe egy új, erősen tagolt térszerkezet kialakulását indította el. Ez a „térfordulat” viszonylag rövid idő alatt, a kilencvenes években lezajlott – a kelet-közép-európai térségben talán elsőként Magyarországon –, amit a legszembetűnőbb földrajzi formációként az ÉK-DNy-i nehézipari tengely radikális depressziója jelenített meg. A következő két évtizedben ehhez mért további relatív pozícióromlás már egyetlen más térségben sincs. A 2004-ig tartó szakaszban még jelentős relatív elmozdulásokkal, – alapjaiban megváltozott tőkeháttérrel, tulajdonosi és ágazati struktúrában – indult be a gazdasági tér újjászerveződése. A szakirodalomból jól ismert Williamson-modellben előre jelzett kiegyenlítődési irányú fordulat azonban még ma is várat magára (Nemes Nagy 2005).

Az EU csatlakozással kezdődő, máig tartó évtizedekben leginkább egy alapjaiba megmerevedett fejlettségi térszerkezetet tükröznek az adatok. Az új térszerkezet pozitív pólusán a mára lényegében teljesen terciér-kvaterner karakterűvé vált főváros kiugró fejlettségi szintjét találjuk (amit a fővárostól társadalomföldrajzi szempontból elválaszthatatlan Pest megye önálló „régiónak”

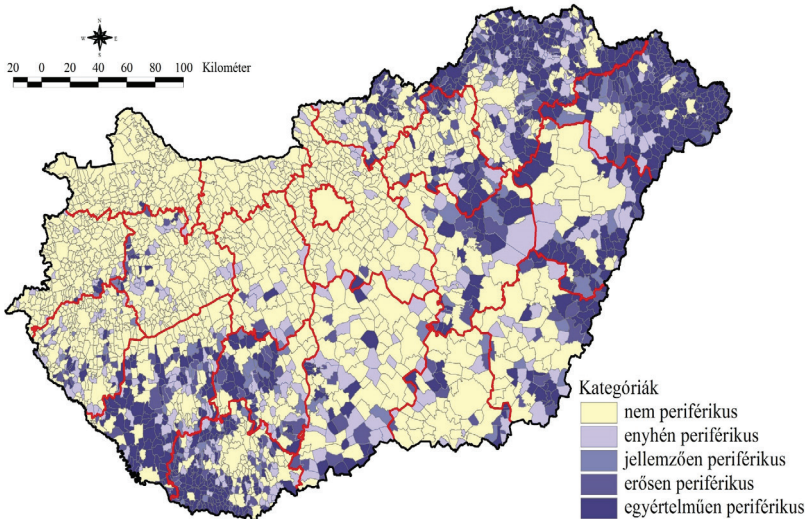
alakítása még fel is erősített), a főváros-vidék dualizmus a térségi megosztottság alapvető dimenziója ma is idehaza.

A gazdasági fejlettségi szint alapján kirajzolódó képtől alapjaiban nem különbözik, de azért annál kiegyenlítettebb a lakosság rendelkezésére álló jövedelmeinek tere. Ebben olyan elemek is benne vannak – még ha sok helyütt kritikus, a szegénységi szinthez közeli mértékekkel is – mind a közmunkákból, a különböző hazai és uniós támogatásokból (utóbbiak közt nagy a súlya a földalapi támogatásoknak, amelyek természetesen a vidéki térségekhez allokáltak, még akkor is, ha a földtulajdon haszonélvezőinek jó része ma már városlakó is) vagy épp a több milliós nyugdíjas réteg bevételeiből származó, a gazdasági értéktermelésnél (GDP) népességarányosabban eloszló pénzeszközök.

A megyei és régiós szinten aggregált adatokból kirajzolódó fejlettségi tagoltság, az eltérő fejlődési pályák mögött jóval mozaikosabb, bár a térbeli alapstruktúrát nem megkérdőjelező polarizált, pozitív területi autokorreláltságú („szegénynek szegény, gazdagnak gazdag a szomszédja”) térszerkezet jellemzi hazánkat ma is (1. ábra).

A térképen – amelyet a szerző több különböző módszerrel végzett települési szintű fejlettségi-jóléti klasszifikációt összegezve közölt – a

**1. ábra Perifériák a 21. század elején Magyarországon**



Forrás: Péntes 2014, 34. ábra

rendszerváltozást követő átalakulás erősen rögzült vesztes, köztük a várakozásokat tekintve akár meglepőnek is minősíthető helyzetű térségeit is felfedezhetjük. Az ország középső és északnyugati térségei – egy-egy kevésbé markáns, de felfedezhető kivétellel (lásd például a Vas és Veszprém megyehatárai menti tipikus belső perifériát) – relatív pozíciójukat tekintve kedvező helyzetűnek minősülnek. Ezzel szemben látványosan jelen van még mindig a már a kilencvenes években kirajzolódó ún. BB-vonal (a Balassagyarmat-Békcéscsaba törésvonal), amelytől keletre a kritikus helyzetű települések összefüggő csoportjai mindmáig kimutathatók, a nagyobb városok és környékeik kivételével. Térszerkezeti szempontból e zónák fennmaradása az egyik legélesebb kritikája a területi fejlesztéspolitikának. A másik markáns „periféria-koncentráció” a Dél-Dunántúlon jelent meg, egyértelműen megtörve a leegyszerűsítő Dunántúl-Alföld, Kelet-Nyugat tagolódást.

A területi fejlettségi kép mögött alapjaiban az átfogó piaci, társadalmi folyamatok differenciáló természetét, következményeit fékezni, enyhíteni próbáló területpolitika, kormányzatokon átívelő gyengesége van jelen. Ahogy több tanulmány is igazolta – pl. Nemes Nagy et al 1998, Kukely 2008 – a piaci alapú fejlesztések egyértelműen polarizálnak a térben, míg az állami és (újabb) az uniós támogatáspolitikához kötődőek inkább enyhén kiegyenlítő hatásúak, az egyenleg azonban egyértelműen mindmáig a differenciáló hatások felé mutat, a piaci alapú beruházások volumenének utóbbiakét jellemzően sokszorosan felülmúló értékei okán. A nemzetközi és hazai tulajdonosi körben működtetett nagyvállalkozásokban – elsősorban a 2010 utáni időszakban – a növekedési dinamikát nagy hányadban az évenkénti teljes nemzeti össztermék 5 százalékát elérő uniós támogatási többlet (Nemes Nagy – Szabó 2016, 1. táblázat) felhasználása adja, látványos személyi és politikai kötődésekkel. „Érzékeny” adatokról lévén szó, alig vannak ismereteink a nagy multinacionális vállalatok idевonzásához tartozó támogatási, adózási kedvezmények volumenéről, így csak feltételezhető, hogy mindezek területi hatása ugyancsak nem kiegyenlítő irányú. A népes, viszonylag szórta eloszló, de gyenge („minimálbéres”) gazdasági erejű kisvállalkozói szektor folyamatos egzisztenciális bizony-

talanságban működik. A rendszerváltozás utáni időszak egészének mozgásaiban az irányítási decentralizáció átfogó, komoly deficitje is benne van (Pálné szerk. 2016).

A 2010 utáni időszak átfogó centralizációs, „egy-pont politikai” fordulat periódusa. Csak a kifejezetten területi vonatkozású momentumok sora is hosszú. A régiók lényegében kikerültek az irányításpolitika szótárából (a területfejlesztési törvényből), a kormányzati rendszerben csak alig érzékelhetően bújjuk meg a területfejlesztés (hasonlóan a legközelebbi rokonterülethez, a környezetvédelemhez). A helyi önkormányzatok térszervező funkcióik meggyengülését, hagyományos intézményeik megcsontítását, elvonását, államosítását élük át. A működési erőforrásokban szűkölködő helyi szereplők a fejlesztéspolitikában jórészt az európai uniós források passzív befogadó tartályaivá váltak, a redistribúciós mechanizmus ráadásul a „nekünk ez jár”-attitűddel, átpolitizált „nyílt pályázati módszerekkel” s az ehhez kötődő felelősségvállalási hiánnyal és korrupcióval operál.

A területi fejlesztéspolitika lényegén, eredményességén nem javított semmit az sem, hogy a „tervezés” fogalmat „programozásra” váltottuk, egyidejűleg korlátok közé szorítva a területi fejlesztéspolitikához kötődő szakemberek túlnyomó többségének szakmai elkötelezettségét is. A térfolyamatokat – a piac mellett – jól körülhatárolható érdekcsoportokra szabott általános szabályozás uralja, komoly „térségi fékek és ellensúlyok” nélkül. A legkritikusabb helyzetű térségeket külön is kedvezőtlenül érinti, hogy egy – látszólag – a nyugat-európai trendeket követő, de a helyi sajátosságok végiggondolt tartalmát nélkülöző (a policentrizmust csak imitáló) vidéki város-központú fejlesztési fordulat is beindult. Mindezen hatások eredményezhetnek országos szintű növekedési többletet, kevesek egyéni vagyonosodását, miközben tovább élezzik a társadalmi és a területi polarizációt.

Ha a települési jövedelmi, fejlettségi mozaikot régiókba aggregáljuk akkor 2020-ban három magyar NUTS2 régió (Észak-Alföld, Dél-Dunántúl, Dél-Alföld) az Eurostat által közreadott GDP/fő adatok (EUROSTAT 2020) szerint a balkáni tagországok legszegényebb régióinak csoportjában zárja a fejlettségi rangsort, mögöttük csak

néhány tagjelölt ország - pl. Törökország – keleti perifériái találhatóak.

### NEMES NAGY JÓZSEF

#### Hivatkozott munkák

Elcock, Howard (2003): Networks, Centres and Peripheries: Strategic Planning in a European State, *Regional & Federal Studies*, 13 (3), 44-65. (Magyarul: In: Szabó M.- Szaniszló N. 2016 *Tér, Tevésés, Jövő*, ELTE Eötvös Kiadó, Bp.)

Eurostat (2020) *Regional gross domestic product (PPS per inhabitant) by NUTS 2 regions*, <https://ec.europa.eu/eurostat/>

Hardi Tamás (2012): *Duna-stratégia és területi fejlődés*, Akadémiai Kiadó, Budapest

Horváth Gyula (2006): Regionális helyzetkép a Kárpát-medencéről. In: Rác Sz. szerk. *Regionális átalakulás a Kárpát-medencében*, MRTT, Pécs, 9-23.

Keményfi Róbert (2002) Az „etnikai táj” kultúrnméleti mítosza, *REGIO* 13:(4) pp. 93-108.

Keményfi Róbert (2006): Egységes magyar államtér alatt egységes köztalap: a Tisia-masszívum mítosza. In: Györi R, Hajdú Z (szerk.) *Kárpát-medence: települések, tájak, régiók, térsztruktúrák*. Budapest; Pécs: Dialóg Campus Kiadó; MTA RKK, 418-438.

Kocsis Károly (2013): Historical predecessors and current geographical possibilities

of ethnic based territorial autonomies in the Carpathian Basin, *Hungarian Geographical Bulletin* 62 (1) 3–46.

Kukely György (2008): A gazdaságfejlesztési célú állami és európai uniós támogatások szerepe az ipari térszerkezet átalakulásában, *Területi Statisztika*, 48 (2), 111-135.

Nemes Nagy József (1998): Az ország térszerkezete, területi folyamatok. In: Hörcher F-né szerk. *Területfejlesztés Magyarországon*, KTM, Budapest, pp. 15-26.

Nemes Nagy József – Kullmann Ádám – Fekete Attila – Szabó Pál (2000): A területi fejlődés „állami” és „piaci” útjai az 1990-es években. *Területi Statisztika*, 40 (3), 203-220.

Nemes Nagy J. (2005) Fordulatra várva – a regionális egyenlőtlenségek hullámai, (In: Dövényi Z. – Schweizer F. szerk. A földrajz dimenziói, MTA FKI, Bp., pp. 141-158.)

Nemes Nagy József (2009): *Terek, helyek, régiók. A regionális tudomány alapjai*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Nemes Nagy József (2016): Mezőterek a társadalomban és a gazdaságban. In: Lengyel I. – Nagy B. szerk. *Térségek versenyképessége, intelligens szakosodása és újraparosodása*, JATEPress, Szeged, 105-124. o.

Nemes Nagy József – Szabó Pál (2016): Európa egységesítése és tagozódása, *Tér és társadalom*, 30 (4), 17-32.

Paasi, Ansi – Metzger, Jonathan (2016): Foregrounding the region, *Regional Studies*, 51

Pálné Kovács Ilona (2016): Fából vaskariká: a közigazgatás racionális térszerkezete. In: Sikos T.- Tiner T. szerk *Tájak, régiók települések térben és időben*, Dialóg-Campus, Budapest, 323-330

Pálné Kovács Ilona (szerk. 2016): *A magyar decentralizáció kudarca nyomában*, Dialóg-Campus, Budapest-Pécs

Pénzes János (2014): *Periférikus térségek lehatárolása – dilemmák és lehetőségek*, Didakt Kft, Debrecen

Probáld Ferenc (2016): Determinizmusvíták a földrajztudományban. In: Sikos T. - Tiner T. szerk *Tájak, régiók települések térben és időben*, Dialóg-Campus, Budapest, 333-341.

Svensson, Sara – Ocskay Gyula (ed. 2016) *Overview of the EGTCs around Hungary*, CESCO, Budapest

Szerző: Nemes Nagy József egyetemi tanár  
ELTE Regionális Tudományi Tanszék  
nemesnagy@t-online.hu